

A tenger csendje

Fleck Zoltánnal, Karsai Györggyel, Szentpéteri Nagy Richárddal, Radnóti Sándorral, Vásárhelyi Máriával beszélget Herskovits Eszter*

P. Szűcs Julianna Mindenkit üdvözlök. Ez egy szokatlan Fapados lesz, általában nem szoktunk írott anyaggal indítani, most kivételt tettünk, ki is nyomtattuk a következő számban megjelenő esszét Fleck Zoltán tollából, amelyről érdemes vitatkozni. A behódolásról van szó. Fölöttebb érdekes és aktuális téma.

Szeretnék néhány kérdést föltenni, amelyre nem tudom a választ, és abban reménykedem, hátha valami ebből meg is marad a résztvevők fejében. A kollaborációra való hajlam vajon az Orbán-rezsim specifikuma-e? Vajon a magyar történelem adottságai nem kedveztek-e a tanult alkalmazkodás etológiai normáihoz? A behódolás nem növeli-e a társadalom amúgy is széteső szerkezetét? A pillanatnyi előnyökön kívül van-e más indíték is, például tényleges egzisztenciális ok? Vajon a kollaboráció az értelmiségi szakmákban egyenletesen terül szét és egyenlő megítélés alá esik-e? Hová tegyünk egy alkotói és egy kulturális intézményért felelős kultúrunkást, egy szakterületéért felelős kutatót, aki a morális következmény ellenében önmegvalósítását, munkatársainak életét, a haza haladását is kockára

teszi, amennyiben nem alkalmazkodik. Morális arisztokratizmus vagy pragmatikus cinizmus? Hol a határ? Végül: hová tegyünk, hogy csak a saját szűkebb szakmánál maradjak, a Bach-korszak legkínosabb pillanatában a *Bálozó lányokat*, amúgy főművét lefestő Borsos Józsefet, aki egy évvel korábban nemzeti szalagot hordó ideál-portrét alkotott? És hová tegyünk a már-már konformista grafikákat alkotó Martyn Ferencet, aki műtermi magányában megmarad absztrakt festőnek 1905-ben. Hova tegyünk a hatvanas-hetvenes évek remek múzeumi és intézményi szakembereit, akik a viszonyok ellenében az értéket átvitték az egyik oldalról a másikra. Hová tegyünk azokat, akik annak idején, Kovács András kultfilmjéből kölcsönözve a szót, abban az illúzióban ringatták magukat, hogy csak a falakat akarták odébb tolni. Vagy mindenki Mephisto volt?

Herskovits Eszter *Kapcsolódnék annyiban, hogy hova tegyünk ezeket a konkrét szituációkat, helyzeteket, mint például Paks esetét, az most erősen aktuális, el is bocsátották az igazgatóságot. De a lényeg az, hogy amikor tizenkét éve behálóz minket minden szinten, tényleg az élet minden rétegébe becsúszik a NER, akkor meg lehet-e húzni a határt, hogy mi az, ami már nem kollaboráció, s mi az, ami még annak tekinthető?*

* A beszélgetésre 2022. szeptember 14-én került sor Budapesten a Szakszervezetek Háza negyedik emeleti nagytermében. A résztvevők: Fleck Zoltán jogszociológus, Karsai György irodalomtörténész, Radnóti Sándor filozófus, Szentpéteri Nagy Richárd jogász, Vásárhelyi Mária szociológus.

Fleck Zoltán Néhány szóban arról, hogy miért kellett a kis esszét megírni. Az egyik, ami Juli kérdésében is megjelent, hogy fel lehet-e vetni morális kérdéseket ennyire élesen. E kérdések régóta foglalkoztatnak, és bosszantanak bizonyos jelenségek. Azt hiszem, hogy tizenkét évnyi autokratikus kormányzás után muszáj fölvetni etikai kérdéseket is a hatalommal kapcsolatban. A kiindulópontom az, hogy a jelenlegi magyar politikai berendezkedés nem demokratikus és nem jogállami, kifejezetten autokratikus rendszer, amellyel az együttműködés morálisan problémás. Ez az alapállítás. Természetesen vannak jelentős különbségek a szakmák és a pozíciók között. Nehéz volt a szövegben megoldani azt, hogy ne próbáljuk meg morálisan negatív színben feltüntetni olyan helyzeteket, helyzetekben lévő embereket, akik kényszerűen benne vannak egy egzisztenciában, felelősségük van, és mindent megtesznek a szakmai tisztaság nyomainak megőrzéséért. Ezért idéztem Camus-tól egy részletet *A pestis*ből. A szakmai szabályok segítenek eldönteni az etikus magatartást az éles helyzetekben is. Nem mindig. Ha számos szakma ragaszkodott volna saját szakmai etikájához, akkor a kollaborációnak, az együttműködésnek a gonosszal kevesebb példája lenne. A másik egyfajta tudásszociológiai pozíció. Hogy hogy jövök én ahhoz, hogy ezt a dolgot így felvessem, illetve hogy miért így vettem fel? Ahhoz a generációhoz tartozom, halkan jegyzem meg, ez a Fidesz generációja, amelynek muszáj valamilyen felelősséget éreznie abban a tekintetben, hogy ezt a rendszer-váltásnak nevezett valamit végül is

zátonyra futtatták. És ez a kollektív felelősség mozgat engem is, de tudni kell, hogy keveset éltem, legalábbis felnőtt gondolkodó fejjel a kádárizmusban. Annyit mégis tudok, hogy annak dinamikája egészen más volt. A Kádár-korszak szabadságnövekedő dinamikával rendelkezett. A régi hatalmi-értelmiségi együttműködésekéről elmondható, hogy lehetőség volt a szabadság megőrzésére, kiküzdésére és tágitására. Nem a katasztrofális szűkítés volt a cél. Ez jelentős különbség. A kérdést azért vettem fel olyan élesen és elkeseredetten, mert befelé megyünk a rosszba, és nem kifelé jövünk onnan. Szeretném még fölvetni, hogy hiszek a diskurzív politikában, a megegyezésben, a szóban, a kommunikációban, az együttműködésben. De azt gondolom, hogy ki-ki a maga helyén és felelősséggel, azokkal, akik a hatalmat ma gondozzák, birtokolják, kisajátították, nem érdemes együttműködni azokban a szférákban, amelyekben nem kényszerülünk rá.

Radnóti Sándor Az állítás az, hogy bizonyos jól meghatározott tudományos kérdésekben természetesen fönmaradhat a beszélgetés és a vita. Elhangzott Paks esete, ha ki tudnak állítani egy következő garnitúrát azok helyett, akiket most elbocsátottak, akkor nyilvánvaló, hogy ezekkel lehetséges a párbeszéd. Abban egyetértek Fleckkel, hogy joga van az erkölcsi megítélésnek, ez egy olyan rendszer, amit erkölcsileg el lehet utasítani. Az már meglep, hogy ennek lényegében csak egy formáját ajánlja nekünk, a megvetést. Ezenkívül nagyon sok formája van az erkölcsi elutasításnak, lehet az ironikus distancia, lehet lenézés, lehet meg-

tagadás, lehet fölháborodás, és lehet megvetés is természetesen. Mindenestre a tizenkét év tapasztalata azt mutatja, hogy a divatba hozott árokbetemetés kifejezés kiüresedett, nem lehetséges az árkot betemetni, nem lehetséges középre állni, hiszen a középre állás ebben az esetben azt jelenti, hogy van egy álláspontom, és a hatalomnak van egy egyre inkább széljebb toló álláspontja, s ha középre állok, újra és újra utána kell mennem, nem lehetséges hát az árokbetemetés. És itt azzal is vitatkozom, mondjuk, ebben radikálisabb lennék, hogy ez nemcsak a politikai képviselőkre, a politikai vezetőkre vonatkozik – nem lehet velük szóba állni –, hanem azokra is, akikről Zoli úgy véli, hogy lehetséges velük a diskurzus. Nem láttam, hogy a hatalom nélküli médiaemberek bármiben is distanciálták volna magukat a hatalomtól, hiszen, mint az egyik NER-politológus megjegyezte, őket éppen az különbözteti meg a ballib oldaltól, hogy fegyelmezettek, szolidárisak egymással, hogy nem lépnek ki a sorból, és így tovább. Üres beszélgetések ezek. Vannak Magyarországon értelmiségiek az irodalomban is, akik ambicionálják a középre állást, s jóindulatúan mondják, hogy ők semmilyen meghívást nem utasítanak vissza. Rosszul teszik, mert nem alakulnak ki tartalmas beszélgetések soha, semmikor, hanem az egyik oldal leszögezi a NER-kompatibilis álláspontját, a másik pedig megpróbál ezzel vitatkozni, és a dolog ürességbe vagy reménytelenségbe fullad.

Vásárhelyi Mária Nekem soha az életemben egy mákszemnyi hatalmam nem volt, és soha nem is vágytam erre, éppen ezért nehezen

tudom beleélni magam ebbe a kérdésbe, miközben persze itt élek, és pontosan tudom, hogy mi történik. A nyolcvanas években meg tudtam érteni azokat, akik valamilyen funkciót vállaltak, és együttműködtek, mert úgy éreztem, hogy mindenki, aki bekapcsolódik ebbe a folyamatba, a szakmaiságával hozzátesz valamit ahhoz, hogy a rendszernek minél gyorsabban és minél könnyebben vége legyen. A mai rendszerrel felső szinten együttműködni: büntetőjogi kérdés. Egy bűnöző kormány áll az ország élén, bűnöző azért, amit a demokratikus intézményekkel művelt, bár tudom, hogy ez büntetőjogilag nehezen értelmezhető, de büntetőjogilag viszont nagyon is konkrétan értelmezhető az, amit a korrupció területén tesz. Akik ebben részt vesznek, bűnözők. Bűnsegédek meg bűnözők. Velük az együttműködést abszolút nem tudom elfogadni vagy tolerálni, kevésbé, mint mondjuk a nyolcvanas évek második felében ugyanezt. Ami az árokbetemetést illeti, erről én már 2002-ben is azt gondoltam, azt jelenti, hogy futni hagyják a bűnözőket. Én nem azt akartam, hogy bárkit a politikai nézetei miatt vonjanak felelősségre, azt viszont nagyon szerettem volna, hogyha azokat, akik ellopták a köztvagyon egy részét, mert ez 2022 előtt is történt, vonják felelősségre, és azokat az intézményeket, amelyek kifejezetten az ideológiai hatalom felépítésére törekedtek – ilyen a Terror Háza például –, nem lett volna szabad hagyni tovább így működni, mert kizárólag a társadalom félrevezetését, a történelmi hazugságok megerősítését szolgálják. Azt, hogy mikor kell annyi kompromisszumot hoznia valakinek a szakmai

szempontok érvényesítése miatt, ami már erkölcsileg elfogadhatatlan, mindenkinek saját magának kell eldöntenie. Nem lehet általános mércét felállítani. Egy konkrét példával: amit például a rektori konferencia művel, elfogadhatatlan. Mondhatják, hogy azért alkuszna meg, hogy az egyetemek működjenek, de végül elárulják a saját szakmájukat, és tevékeny részesei a diktatórikus hatalom kiépülésének. Ami pedig a párbeszédet illeti, Sándor fogalmazott úgy, hogy a hatalom nélküli NER-es média. Szerintem nincsenek hatalom nélküli NER-képviselők. Önmagában az a tény, hogy a NER-t képviselik, az a hatalom azokkal szemben, akik szabad és független emberek, és bármikor bosszút tudnak állni, meg tudnak félemlíteni, ki tudnak rúgani az állásodból, tehát én azt gondolom, hogy aki a NER-t képviseli, az igenis benne van a hatalomban.

Karsai György Én sohasem foglalkoztam elméleti szinten a kollaboráció vagy behódolás kérdéseivel. Egyetértek azzal, hogy a hatalom képviselőivel, ennek a konkrét hatalomnak a képviselőivel nincs mit kezdeni, nincs velük párbeszéd, nem kell velük, nem lehet velük közös nevezőre jutni. A Fleck-tanulmány érdekes, de nem volt minden világos számomra. Szimbolikus gesztusokról beszélsz, és a szimbolikus támogatás megvonása kategóriát használod, de sok-sok definíció hiányzik. Nem tudjuk, mit nevezünk szimbolikus támogatásnak. Ott van aztán a megvetés mint érzelmi töltésű hozzáállás. A saját területemen nem megvetést érzek azok iránt, akik a Színház- és Filmművészeti Egyetemet bedarál-

ták, elfoglalták és tönkretették, hanem dühöt. A kollaboráció kérdéskörével nekem az a gondom, hogy ez egyéni döntés kérdése. Tehát amikor azt írod, hogy szakmai ellenállásra van szükség, arra lehet mondani, nincs olyan, hogy szakma, egyének vannak, akik a szakmát művelik, és a saját erkölcsi tartásuk és életük értékei szerint fognak cselekedni. Ebbe beleszólni vagy ehhez magatartásformákat előírni, vagy preszcionálni, hogy így vagy úgy kellene viselkedni, ezt elutasítom. Mari is mondta, nekem soha nem volt hatalom a kezemben. Arra törekedtem, hogy ne álljak szóba olyan emberekkel, akikkel nekem a saját érzékeim szerint nem szabad vagy nem lehet szóba állni. De azért ez egy furcsa dolog. Szókratésztől megkérdezték, hogy miért nem akar megszökni a börtönből, amiben még a börtönőrök is segítenék, mert igazságtalan ítélet sújtotta, és Athén rossz törvényei alapján ítélik halálra. És akkor elmondja, ő erről nem tehet, a daimóni hang, az ő daimóni hangja, ami egy belső hang, nem mondja meg soha, hogy mit csináljon, de akkor szól, ha valamit ne csináljon, és ez a daimóni hang most hallgat, mondja Szókratész, tehát azt jelenti, hogy most én éppen jót csinállok. Egyre inkább úgy érzem, nagyon megöregedve már, hogy ameddig nem szólal meg bennem az a hang, hogy most ezt ne csináljam, addig én a saját normáim szerint élek és érintkezem a hatalommal és érintkezem a kollégáimmal, de nagyon-nagyon óvakodnék attól, hogy azokat, akik ezt másképpen látják, és másképpen viszonyulnak a bármilyen szintű hatalomhoz, én elítéljem. Megítélni persze tudom, szívesen el is beszél-

getek velük erről, meg ha úgy adódik, akkor az ellenvéleményemet is megfogalmazom, de azt, hogy más is úgy viselkedjen, mint én, hogy az én értékeimet fölállalva viselkedjen, ez nekem valahogy idegen.

Szentpéteri Nagy Richárd Később ennél fontosabb kérdést érzékelek a jelenlegi magyar társadalomban, és ebben, ha úgy tetszik, egyfajta társadalmi vitát lehetne kezdeményezni. Fleck Zoltán szövegéhez annyit tennék hozzá, a Kádár-rendszer legalább két dologban különbözött a mostani rendszertől. Egyrészt abban, hogy ott kifelé mentünk a rendszerből, ebbe a rendszerbe pedig befelé megyünk. Ez a rendszer napról napra egyre inkább kiépülő rendszer, amit mindannyian érzékelünk, és ha majd egyszer megbukik, amiben mind reménykedünk, az utolsó nap is befelé fogunk menni a rendszerbe, ez a rendszer természetéhez tartozik, mert egyre beljebb megyünk bele. Tehát a rendszer konszolidációja: illúzió. De két jelentős különbség azért a Kádár-rendszer és a mostani rendszer között még ezen túl is van, az egyik az, hogy a Kádár-rendszerrel azt hittük, hogy sokáig fog tartani. Emlékszem azokra a kifejezésekre is, hogy a mi életünkben ez már nem fog megváltozni. Tehát a magyar társadalom arra rendezkedett be, hogy a rendszer nagy vonalakban évtizedekig itt marad. Egyszer persze meg fog dőlni, hiszen fenntarthatatlan, sem gazdaságilag, sem erkölcsileg nem vállalható, előbb-utóbb majd megbukik, de nem hamar. Ez azonban a mai rendszerben nem így van. Már 2010 tavaszán is az volt az általános érzet, hogy most ugyan kicsit győzni

fog, de nemsokára megbukik. Mert jönnek a választások, és a választók korrigálják korábbi döntésüket. Rövid ideig fog tartani, ez az átlagos érzet a Kádár-rendszer érzetével szemben. Ehhez képest most már a tizenkettedik-tizenharmadik évében vagyunk a rendszernek, és bár az illúziók elvesztek, a társadalom egy részében még most is ott van az a remény, hogy a következő választáson majd megnő az esély a váltásra, vagy most a gazdasági összeomlás szélén a hatalmi struktúra is megbicsaklik, nem bírja az áremelések miatti elégedetlenséget, és így tovább. Jelentős különbség, hogy a korábbit hosszúnak képeztük, ezt pedig rövidnek képzeljük, pedig valójában hosszú. A másik különbség az lenne, hogy a létezett szocializmusról azt hittük, hogy nem rajtunk múlik. Nagyon leegyszerűsítve a dolgot, a világpolitikai összefüggések nyomán alakult ki az a rendszer, ami kialakult a negyvenes-ötvenes-hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években, és nem rajtunk múlik, hanem a nagyhatalmak játszmája ez, a Szovjetunió ittléte, a szovjet hadsereg ittléte, tehát akármit teszünk is, erre van az '56-os példa, de vannak más példák is Közép-Európában, akármit teszünk is, ez úgyis itt marad, nem mi döntjük majd el, hogy mi lesz ennek a sorsa. Ezzel szemben a mai rendszerről az az általános elképzelés, hogy végül ez rajtunk múlik, mert ha ki fogunk menni elegen az utcára, vagy az ellenzékünk jobb lesz, és így tovább, majd ha végre alakítunk egy olyan pártot, amelyik legyőzi a Fideszt, és akkor megdől a rendszer, mi fogjuk megdönteni, nem az unió, nem a tulajdonképpeni összefüggések: rajtunk múlik. Ez

is illúziónak bizonyult. Egyre mélyebbre merülünk a mocsárba, egyre jobban belemegyünk a rendszerbe, ez jelentős különbség a létezett szocializmus és a mostani rendszer között. Visszatérve a Fleck-dolozatra, valóban vannak alsóbb pozíciók, amelyeknek betöltőivel megértőbbnek kell lenni. Tucatjával tudnám mondani egykori kollégáim nevét, egyikük helyettes államtitkár lett az egyik minisztériumban, és kevesebb kárt okoz, mint az az elemzőnek mutakozó kolléga, aki bikkfanyelven a rendszer apologétájának bizonyult. Bizonyos politikusok még inkább akceptálhatók, mint a Nézőpont Intézet vagy az Alapjogokért Központ egyes munkatársai. Egy régi kolléga minden hétfőn bemegy a minisztériumba, és ott elmondja, hogy ő hogy látja a helyzetet, és ezért jelentős pénzeket vesz föl. Ez adott esetben ártalmasabb a nemzet erkölcsé szempontjából, mint az, aki tologatja az aktákat napi 12-14 órában.

Herskovits *Előfordul, hogy nem teljesen világos a politikai rendszer természete, tehát gondot okoz a lojalitás, alárendelés, alárendelődés morális megítélése. Egy tömeggyilkos diktátor támogatásáról viszonylag világos erkölcsi ítéletünk lehet, egy korrump és hazug populista rezsimel barátkozás értelmezése lehet bonyolultabb, és én azt gondolom, hogy ez az egyik legsúlyosabb probléma, merthogy ugye nem nyílt diktatúra, viszont megfojtja és ellehetetleníti azokat, akik nem igazodnak, és aki akár kényelemszeretetből, akár félelemből, ugye, Fleck Zoltán felsorol az írásában számos okot, ami miatt behódolnak, igazodnak, együttműködnek emberek, de aki ezt megteszi,*

és igazodik valamilyen szinten, és aztán elmondja magának, hogy most csak egy kis kompromisszumot köt, most csak egy kicsit igazodik, az egy idő után belesimulhat a rendszerbe, és én azt gondolom, amire Richárd is utalt, hogy ez is egy olyan pont, ami a rendszer természeténél fogva egyre többeket vesz rá arra, hogy igazodjanak, belesimuljanak, és egyre inkább bebetonozza ezt a rendszert. És nem tudom, hogy mi lehet ebből a kiút.

Fleck Mindannyiunknak vannak morális megfontolásaink közéleti kérdésekkel kapcsolatosan. Éppen azért utaltam a szakmákra, mert hogyha tényleg úgy fogjuk fel a helyzetet, hogy van egy borzasztó hatalom, és vagyunk mi, egyének, akik így vagy úgy a saját morális megfontolásaink szerint kezeljük ezt a hatalomgyakorlást, az, hogy is mondjam, alacsonyabb szintű vagy más jellegű dolog, mint amikor egy kollektívum reagál. Hadd említsem a színművészeti egyetem példáját. Amikor a színművészeti egyetem polgárai tiltakoztak a hatalom kegyetlen és borzasztó döntéseivel szemben, akkor a legfontosabb morális alapállásuk mögött szakmai megfontolások voltak, például az autonómia, az egyetemszakmai kérdés, a művészet szabadsága, ami a színművészeti vagy a művészetek szakmai kérdése, tehát kollektív fellépésüket szakmai, morális, etikai kérdések motiválták. Ha mindenki csak egyénileg nézett volna ezzel az intézkedéssorozattal szembe, akkor nehéz lett volna a kollektív cselekvés. Belátom, vagy meg tudom érteni, ha egy rektor, egy dékán kénytelen a fenntartó képviselőivel szóba állni. Ha elvállalta ezt a pozíciót, akkor kénytelen lesz a

miniszterrel kezet fogni, leülni vele egy asztalhoz, pénzekről tárgyalni, stb. stb. De ugyanebben az intézményben az egyetemi tanár, az akadémikus, mint független autonóm személyiség, nincs arra kényszerítve, hogy a miniszterrel kezet fogjon. Az autoriter hatalmi környezetben a hatalomgyakorlás morális teher, mert annak is az, aki egyébként nem a politikai hatalmat gyakorolja, hanem emberek élete felett kell döntenie, és ezek a döntések néha olyan peremfeltételekkel rendelkeznek, amelyeket ezek a gonosz politikai hatalomgyakorlók határoznak meg, tehát kénytelen velünk szóba állni. De én azt gondolom, hogy amikor szerkesztünk egy kötetet a demokráciáról, nem hívjuk meg Orbán Balázst, hogy írjon egy fejezetet, nem, azért, mert ő egy gonosz hatalomgyakorló, aki leépíti ezt a demokráciát. Ott van például Stumpf István esete. Már az első Orbán-kormányban mint kancelláriaminiszter vett részt, voltaképp ott kezdődött a maffiaállam, mert a közpénzekből magánpénzek lettek. A helyzet az, hogy máig különböző nagyon magas tartalmú pozíciókat tölt be az illető, miközben az összes lehetséges fórumon megpróbál a tudomány és az oktatás szférájában is benne maradni, legutóbb olyan módon, hogy össze is köhögte ezt a kettőt, tehát az egyetemek sorsáért aggódo politikai hatalomgyakorló lett, de azért mindenki emlékszik arra, hogy éveken keresztül hatalmi pozícióban is a karácsonyokon, az összes olyan tudományos jellegű fórumokon megpróbált tudós lenni. Ezt azért teheti, mert meghívják a fórumokra, lehetőséget adnak neki, mert a Pistával jóban vagyunk, együtt fociztunk. De hát a Pista nem

egy rendes fiú, a Pista egy gonosz hatalomgyakorló, aki megszedte a hatalomból magát, ezért ne tekintjük őt ügyesen cselező Pistának, aki egyébként olykor ír tanulmányokat. Köszönöm szépen.

Vásárhelyi Egy másik aspektusát szeretném bevonni ennek a kérdésnek, nevezetesen, hogy mi liberálisak vagyunk, és soha nem beszélünk arról, mikor erről a hatalomról beszélünk, hány embert tettek effektíve tönkre, hogy hány nő nem szülhetett meg azért, mert megakadályozták, hány színvonalas, jól működő intézmény ment tönkre. Amikor a gonoszról vagy a bűncselekményekről beszélünk, akkor ez is ugyanúgy hozzátartozik, igen, a mi saját egzisztenciánk is, ami egy normális világban teljesen másképpen alakult volna, sőt, az itt ülők többsége teljesen más szakmai karriert futott volna be, ha nem ez a hatalom van. Szoktam azon gondolkodni, hogy én a Kádár-rendszerben diszkriminált személy voltam, de voltak barátaim, ismerőseim, akik valamilyen szinten integrálódtak. Nem azt mondom, hogy nagyon magas szinten, de valamilyen szinten részt vettek a rendszer működtetésében. Most esküszöm, hogy egyetlenegy fideszes barátom, nemhogy barátom, ismerősöm sincsen. És ez tulajdonképpen egyrészt rettenetesen szomorú, és többek között ez az ország ezért van ilyen állapotban, mert egyszerűen nekem ne mondják azt, hogy a fideszesekkel is le lehet ülni, mert ők is demokraták, nem igaz. Akinek az tetszik, ami itt folyik tizenkét éve, az szerintem nem demokrata, és azzal nekem nincs beszélőnivalóm. Egyszerűen önmagában az, hogy az

ellenzéknek semmiféle fóruma nincsen, ami történt a demokratikus intézményekkel, akinek ez tetszik, azzal nem állok szóba. Más kérdés, hogy nem is keresik a társaságomat.

Radnóti Az autoriter hatalomnak van egy érdekessége, az, hogy nem ismer saját magán kívül autoritást. Nagy félreértés, amikor emberek vagy közösségek azt gondolják, hogy eleve adva vannak autoritások, amelyeket el kell ismerni. El kell ismerni a tudomány, a művészet, a filozófia, a vallások autonóm tekintélyét. Egyiket sem ismerik el. Vannak azonban személyes autoritások is. El kell ismerni a pápa tekintélyét, és akkor egy bértollnok azt mondja, hogy demens öregember, és ennél sokkal súlyosabbat is mond, hogy „küldött” ember, vagyis összeesküvés-elméletbe helyezi el. Vagy emlékezzünk Sólyom Lászlóra, aki nagy jogtudós. Ő is azt gondolta, hogy van autoritása az autoriter rendszeren kívül, és csalódnia kellett. Vagy emlékezzünk Lovász Lászlóra, aki a világ egyik legnagyobb matematikusa. Vajon miért vállalta el ezt a sok kézfogással és sok megvetendő főemberrel való tárgyalást, beszélgetést kívánó pozíciót, a Magyar Tudományos Akadémia elnöki posztját? Talán azért, mert azt gondolta, a tekintélye segíti a magyar tudományt, a Magyar Tudományos Akadémiát. Mi lett a vége? Megalázták, Palkovics László miniszter leckéztette, s az ő idejében fosztották meg az Akadémiát a kutatóintézeteitől.

Herskovits *Megneveznék én is néhány embert. Például ott van Nagy Márton, aki olyan blódséggel indította a miniszterségét, hogy senki*

se tudta értelmezni, miközben egy kifejezetten tehetséges emberről beszélünk, aki egykor Király Júliával írt könyvet, és igazi szaktekintélynek számított. Fölhozzhatnám például a fürdőszövetség elnökét, aki nyilvánvaló, hogy sajnálja, hogy be kell zárni a fürdőket, de azért mindenképpen hozzáteszi, azért, mert a szankciók nem működnek. Tehát a fürdőkérésbe is belecsavarja az olcsó szlogeneket. Az a kérdésem, hogy tényleg elvárja a rendszer – ez most egy áltudományos kérdés, mert azért nagyjából sejtem, hogy mi a válasz –, hogy pestiesen szólva lemenjenek kuttyába olyan emberek, akik valaha azért sokkal többet tudtak annál, mint amit most mondanak.

Vásárhelyi Ha Nagy Márton valóban egy ilyen tehetséges, hozzáértő szakember, annál nagyobb szégyen és gyalázat, mert akkor ő pontosan tudja, hogy mit csinál, és hogy hogy teszik tönkre ezt az országot. Egy hozzáértő, tehetséges ember részéről sokkal nagyobb gyalázat az, hogy részt vesz ebben, mint annak a hülyének a részéről, aki csak pénzt vagy hatalmat akar.

Fleck Szerintem Mária megválaszolta a kérdést, amikor azt mondta, hogy ezek a hatalmak monolitikusak abban az értelemben, hogy nem tűrnek más tekintélyt, tehát a tudás tekintélyét sem tűrik, nincs szakértelem, nem lehet ellentmondani a hatalmi akaratnak. Tehát nem arról van szó, hogy hülyéket választanak, hanem hülyévé teszik őket, sőt, azt vállalják ezek a szakemberek, hogy inkább mutatkoznak a szakmai közvélemény előtt hülyének, mert valamilyen módon azt gondolják, hogy a

hatalomgyakorlás kárpótolja ezért őket. Ezzel nekem morális problémám van. Két erkölcsi megfontolás van ebben azokkal szemben, akik hatalmat gyakorolnak, és azokkal szemben, akik minden további nélkül kollaborálnak ezzel a rendszerrel, vagy fenntartják ezt a dolgot. Ha ezekről a szakemberekről a szakma megmondaná, hogy kérem, ez hülyeség, az értékes mozzanat lenne. De hol voltak a szakmai grémiumok a jövő elpusztításakor, amelyek azt mondta volna – most akkor megnevezem ezeket az intézményeket, Magyar Jogász Egylet, Magyar Ügyvédi Kamara stb. –, amelyek azt mondta volna kollektív nyelven, hogy szakmailag elfogadhatatlan. Megpróbálta volna az autoritást működtetni. Miért egyénileg szálljunk szembe a hatalom akarnokságával? Miért nem lehet valami nagyobb erő, egy kollektív megszólalás? Az elmúlt tizenkét évben az egyetlen kollektívum az SZFE volt, amelyik fölállt, a rektor itt ül mellettem.

Karsai Mint kés a vajban, úgy ment előre a hatalom, mert nem volt kollektív ellenállás. Érdekes fejlemény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia eléggé meglepő módon állásfoglalást tett közzé az SZFE Doktori Iskolájának elpusztítása ügyében. Mellettem álltak ki, név szerint megneveznek, a doktori iskola mint tudományos műhely elpusztításának túrhetetlenségét vetik a rendszer szemére, ami tényleg egy fordulat. Ennek jelentőségét ma még nem is tudjuk felmérni. Amikor megláttam az állásfoglalást, hosszú időn át nem tértem magamhoz. Erre eddig tényleg nem volt példa. Na de ez a példa pont azt illusztrálja, amit az előbb

szóvá tettél, hogy én nem azt kifogásolom, hogyha valaki hallgat azért, nehogy szemére hányja a hatalom a kritikát, és ezért ne engedjék egy magasabb pozícióba. Nekem azokkal van bajom, akik nemhogy hallgatnak vagy passzívok, hanem aktívan használják a politikai hatalmat a saját egzisztenciális előnyükért. Tehát egészen másról van szó.

Radnóti Nagy Márton minden szónoklatában elmondja, hogy a szankciók okozzák a bajt, mint ahogy a villanyszámlára is ráírják, hogy azért drágább az áram, mert szankciókat hozott az Európai Bizottság. Szeretnék egy finomabb dolgot megemlíteni. Arról, hogy milyen az, amikor az elvárás kétfenekű. Orbán Viktor olykor, a szemmel láthatólag erre kijelölt köztársasági elnök pedig gyakran kijelenti, hogy Ukrajnát orosz agresszió érte, ami elítélendő. Ugyanakkor az elvárás az, hogy oroszpártiak legyünk. Ezt sugallja éjjel-nappal a kormánymédia. Az *Origo*, a *Magyar Nemzet*, az állami televízió azt szuggerálja, hogy Oroszországnak kell drukkolni, Oroszországnak van igaza. A miniszterelnök gyalázatos, hazug érveket hoz fel Putyin cselekedeteinek megértése érdekében. Azt állítja, hogy Putyin követelése az egykori orosz érdekszférák helyreállítására – amely tehát Magyarországot is visszahelyezné oda – tárgyalási alap lehetett volna a Nyugat számára. Ő is, külügyminisztere is mézédésen beszél a béke kívánatosságáról, s ezért nem drága ár számukra Ukrajna felfalása. Tehát van egy állítás, amely fügefalevélként szolgál az Európai Unióban, és van egy valódi vélemény, amelyet népszerűsítenek – sajnos szemmel látható sikerrel.

Sziklai János Itt vagyunk az Orbán-rezsim második országlásában, immáron tizenharmadik éve szenvedünk ettől a rezsimtől. Gyakorlatilag két-három havonta van valamilyen súlyos botrány, amelyek egy-két hét alatt lecsengenek. Akkor valamennyien felháborodunk, különböző fórumokon elmondjuk, hogy ez milyen szörnyűség, többek közt a Facebookon. Vásárhelyi Mária is leírja, mindenki számára közérthetően, hogy milyen szörnyűség történt, majd három hónap múlva a dologra már nem emlékszik senki. Visszatekintve, mondjuk, a '12-es évre, abban az évben is rengeteg szörnyűség történt. Mára ezek a dolgok majdnem teljesen elfelejtődtek. Tehát bukácsolunk előre botrányról botrányra mindannyian, akik értelmiségiek vagyunk, elmondjuk, hogy ez milyen szörnyűség, felháborodunk, és utána tényleg nem történik semmi. Most megemlítek példaként egy botrányt, ami nem túl régen, augusztusban történt. Gondoltam, hogy ez a név is el fog hangozni, de érdekes módon nem hangzott el. Volt egyszer egy jó nevű szociológus, aki már 2010-ben az Orbán-kormány szolgálatába szegődött, és botrányról botrányra bukácsolt előre, mindannyian elítéltük őt ezekért. Most augusztusban valami történt velem, mert volt egy világos pillanata, és hirtelen ellentámadásba ment át, és azt mondta Orbánról, hogy amiről a Tusványoson beszélt, rasszista beszéd volt, amiért ő le is mond. Mindenki tudja, Hegedűs Zsuzsáról van szó. Két-három napig a Facebook népe boldog volt, és sokan ünnepezték Hegedűs Zsuzsát, hogy végre valaki milyen tisztességes, lám, elmondja azt, hogy náci beszédet hallottunk. Három nap után

Hegedűs Zsuzsa hirtelen visszazökent az előző állapotába, és visszabújt ugyanoda, ahonnan előbújt, és egyrészt mint II. József, visszavont mindent. Azt mondta, nyelvbotlás volt a főnöke részéről a rasszista beszéd, és meg van győződve arról, mondotta ő, hogy Orbán Viktor nem rasszista, és erre érdekes módon értelmiségi körökben is nagyon sokan azt mondják, hogy igen, ebben érdekes módon a Hegedűs Zsuzsának igaza van, Orbán Viktor nem rasszista. Orbán Viktor rasszista módon beszél, de ő saját maga, ismeri régről Orbán Viktort, szerinte Orbán Viktor nem rasszista. Na most egyrészt ugye arról beszélünk, hogy bizonyos személyek, akik hatalomhoz jutottak, holott korábban elismert tudósok voltak, mivé lettek, hát ezt itt most jól láttuk Hegedűs Zsuzsa esetében. De mint mondtam, hamar lecsengett, senki nem foglalkozik ma már vele. Pedig úgy érzem, hogy kellene.

Kardos Julianna A Stádium 28 egyik ügyvivőjeként szólok hozzá. Azt szeretném mondani, hogy az akadémikusokból, MTA-doktorokból és köztisztviselői tagokból álló testület, klub, mondanám így, igen sokszor fölemelte a szavát, Zoli, ezt neked is tudnod kell. Ennek a mai vitának azok a részei ragadták meg a figyelmet, amelyek a morális kötelességekről szóltak. Önmagunknak is föl szoktuk tenni a kérdést: mikor viselkedik az ember jól? Jó erkölcsi érzék is kell hozzá, mely velünk született vagy szerzett. Nem tudom, mi kell ahhoz, hogy valaki a kellő pillanatban a kellő lépést megtegye. Ilyen értelemben nagyon egyetértetek, hogy kell hozzá egy belső hang, egy belső

tudás, ami vagy megvan, vagy meg kell szerezni. Heller Ágnesnek volt az a nagyon emlékezetes mondása, hogy az a szerencsés ember, akinek jó az erkölcsi érzéke, és az a szerencsétlen, akinek meg kell tanulnia, hogy legyen erkölcsi érzéke.

Vásárhelyi Erre a dilemmára most számomra a legklasszikusabb, hogy megint konkrét személyről beszélek, van ez a klímakutató hölgy (Ürge-Vorsatz Diána – a szerk.), aki már alternatív Nobel-díjat is kapott, nyilván nagyon jól ért a szakmájához. Abszolút támogatta ezt a rendszert mindaddig, amíg ki nem derült, hogy a CEU-nak el kell mennie az országból. Akkor nyilvánosan deklarálta, hogy ez elfogadhatatlan. Néhány napja viszont azt olvasom, hogy leült Palkoviccsal megbeszélni a jövő klímastratégiáját. Na most szerintem függetlenül a személytől, ez szakmájának az elárulása, mert ő pontosan tudja, hogy a Palkoviccsal nem lehet a jövő klímastratégiájáról beszélni, neki éreznie kell, hogy ő egy eszköz arra, hogy legitimálja azt, ami itt klímaügyben történik, ami, ahogy én látom, egy tragédia. Tehát ahol, mondjuk, nem lehet szélerőműveket telepíteni azért, mert abban a bizniszben nincs benne a kormány, vagy nem lehet a teraszokra napkollektort tenni, nyilván azért, mert nincs haszna belőle Orbánéknak. Tehát amikor klímastratégiáról van szó, akkor illik tudni, hogy ezzel a kormánnyal nem lehet a klímastratégiáról értelmes és használható tervet megvalósítani.

Csillag István Szó esett arról, hogy leült a miniszter annak a kérdésnek a megvitatására, hogy új

meteorológiai intézetet hozzanak létre. Tehát nem a klímastratégiájáról volt szó, hanem nyertek egy osztályárulót, mondjuk ki világosan. Nekem a Fleck-tanulmányban az tetszett, hogy felhív a rendszerrel való szakításra. Churchill a második világháborúról írott emlékiratait *A mű tanulsága* címmel vezeti be, és abban a dac fontosságáról beszél. Az értelmiségi dac érzélemmel átítatott magatartást jelent, ez nagyon ritkán fordul elő. A kiközösítés, a megvetés, az nem passzív, az egy nagyon aktív magatartás lenne. Annak idején a Pénzügyminisztériumban dolgoztam, az egy másik rendszer volt, tehát nem összehasonlítható a mai helyzettel, amikor a *Fordulat és reform* tanulmányt írtuk. Nem kutató voltam, megbecsült pénzügyminisztériumi köztisztviselő. Érveltünk azzal, megnyerve más köztisztviselőket, hogy amiről vitázunk, szakmai kérdés. Mindannyian tudtuk, hogy természetesen nem az volt. A világos szembenállást fejezte ki a Kádár-rendszer közgazdasági, gazdaságpolitikai vonalvezetésével szemben. A Fleck-dolgozatban az tetszett, hogy bátorít a dacra és az érzelemtől átítatott magatartásra.

P. Szűcs Milyen viselkedési mintázat legyen az, amely számunkra megadatik ebben a helyzetben? Természetesen itt a viselkedési mintázat nem alakulhatott ki. Végig volt bennem déjà vu érzés, két totális hatalommal szemben fellépő viselkedésmódra gondoltam, mindkettőt az irodalom produkálta. Az egyik a *Don Carlos*, Posa márki esete, amire Csillag Pista is utalt, ő jellegzetesen Posa márki szerepében volt, a szakmaiság és a ha-

talom között próbált valamilyen módon modus vivendit találni. Van egy másik irodalmi mintázat, amelyet viszont leginkább Fleck Zoltán ajánlana, ha rendelkezhetnénk azzal az erővel. Ha már ő Camus-vel kezdte a dolgozatot, akkor én hadd idézzem Vercorsnak *A tenger csendjét*. Van egy totális hatalom, amelyet egy nagyon művelt és személyében speciál szimpatikus német katona képvisel, akit bekvártélyoznak egy francia családhoz. A katona tud franciául, megpróbál

valamilyen módon kommunikációs teret teremteni. De az istennek sem ment, mert csönd volt a válasz, és ott volt vele szemben egy olyan census communis, amely ezt a csöndet meg tudta teremteni. Na most mi beszélhetünk napestig, ha ez a census communis, a csönd, a tenger csendje a hatalommal szemben nem következik be, akkor nehéz a dolgunk. De hogy egyáltalán ezt fölvehettük, ezért én Fleck Zolinak külön hálás vagyok. Ezért volt érdemes összejönni.

Tranker Kata: Farkasfej